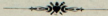

مکتبہ علمیہ دارالافتاء

۱۸ نجی سنہ

غیر رجب ۱۴۱۵

جزو، عدد : ۷۳

شرق قدیمک طرق اختلاطیه سی

مقدمه

آلمانیا افاضل متشرقیندن متوفی (اشپره نکر) ک شرقه دائر پک جوق تالیفات مهمه سی اوله رق از جمله ۱۸۶۴ سالده Post und Reiseruten des Orients یعنی « طرق اختلاطیه شرقیه و پوسته یوللری » نامنده کی اثرینک ، جغرافیای قدیم ایله اشتغال ایدنلره ناجزانه بر خدمتده بولنق مقصدیه ترجمه سنه ایتدار قلمشدر .

مطالعہ سندن آکلاشیله جنی وجهله اثر مذکور صرف جغرافیادن و مسافادن بحث ایدوب جغرافیای تاریخی و بلاد مشهوره نك اوصافی ذکر اولنماشدر . مؤلف مومی الیه ک بوندن مقصدی ملوک امویہ و خلفای عباسیہ مستملکاتنک طوغری خریطه لری اولمديغیچون یالکیز جغرافیون عربک ذکر ایلدکلری مسافادن بلادک مواقع جغرافیہ سنی تعیین ایله ممالکینک وضعیت موقعه لرینی اظهار ایلدکلر .

امویلر زماننده ولایاتی بر برینه ربط ایدن طرق . عباسیلر دورنده کی قدر مکمل اولیبوب آنحق سلطنتک امویلردن عباسیلره انتقالی متعاقب بغداد شهری مرکز حکومت اتخاذا اولندیغی زمان عراقین ، خراسان ، فارس ، کرمان و ماوراءالنهر کی ولایات مهمده . چونکه اوزرله دائما مخبرات رسمیه و سوقيات عسکریه اجرا اولندیغندن . متعدد و مکمل جاده لر کشاد اولنمشدی . اموال تجاریه ، مکاتب ودها دیگر نقلیات هانگی طریقلردن اجرا اولندیغی و محل مقصوده قاچ کون و ساعتده کیدلیدی و بر بلده نك مثلا بغداده قاچ فرسخ مسافده بواندیغی

اشبو اثرده گوسترلمشدرکه مؤلفك جغرافيون عربك تعريفاتى موجبنجه اثره ربط و علاوه قلدینی خریطه لردن بو طرق اختلاطیه ده زیاده تظاهری ایدر . بو خریطه لر واقعا طوغری دگل ایسه ده یته بر درجهیه قدر اوزمانکی بلادك مواضعنی و حدودلرینی گوستردر .

اشبو اثرك ترجمه سی حرفیآدر . یالکز کاتب جللی و سیاحین مشهوره دن ابن بطوطه و ناصر خسرو و سائر جغرافیونك ذکر ایلدکلری مسافات علاوه ایبلهرك قوس ایچینده گوسترلدیگی کبی ، مؤلفك مقدمه سندن اول ملوک امویه و خلفای عباسیه زماننده جاری اولان پوسته اصولی منحصرأ بیان ایلمشدر . خریطه لره گلنجه : اسامی بلدان (اشپه نگر) طرفندن لاتینجه حروفله یازلمش اولدیغندن طولایی لسان عرب ایله تحریر اولنهرق طبع و تمثیل ایتدیرلمشدر .

پوسته اصولی ابتدا معاویه عهدنده ایرانیلره و یاخود یزانتلره (۱) تقلیدأ موقع اجرایه وضع اولنوب عبدالملک دورنده ده زیاده کسب ترقی ایلشدی . (۲) پوسته یوللرنده منزل خانلر و بیوک بلده لرده پوسته اداره لری تشکیل اولنوب اموردولته متعلق مکاتب گوندریلور و مأمورلرن ماعدا دیگر یولچیلر بر بلده دن دیگر بلدهیه بو طریقار ایله سریعأ و کمال سهولتله گیدرلر ایدی . والیر واردولرده پوسته طریقله سوق اولنور ایدی . ملوک امویه زماننده عراق ولایتك پوسته مصارفی ۴ ملیون درهمه بالغ اولمشدی . (۳)

خلفای عباسیه دورنده پوسته اصولی فوق العاده ترقی ایلشدی . بغداددن ولایاتك هر بر شهرینه پوسته طریق اولوب مهدی ابو عبدالله ۱۶۵ سالنده یمندن مکه مکرمهیه و اوردان بغداده بر طریق یاپدیرتهرق هارون الرشیدك زوجیه سی زییده بغداد - مکه طریقنی صو یوللری و صهرنجار ایله اخیا ایلشدی . اشبو صو یوللری بالآخره آل بویه دن عضدالدوله طرفندن تعمیر و ترمیم اولمشدی . الهادی خلافته

(۱) ابن خردادبه نك روایتنه گوره یزانس امپراطورلرینك درت وزیردن بریسته « الغنيط » نسیمه اولنور ایمش که حضور امپراطوریده عرض حاللری و اموردولته متعلق مخبرات رسمیه نی قرائت ایدر و پوستهیه آمر ایمش .

یکدیگی آشناده طبرستان و جرجانده بولندیفندن بغداده پوسته طریقیله گمشدی. (۱)
ابن خردادبه (۲) و قدومه (۳) عباسیه لرك مستملكانك تقسیمات جغرافیه سینه
و پوسته امورینه متعلق مهم اثر لر حصوله گتیردکاری کی بشنچی عصر هجریده
وفات ایدن البیرونی (۴) هندستانی بر تفصیل تعریف ایتشدر .

پوسته معناسنی افاده ایدن و لاتینجه دن مأخوذ اولان « برید » لفظی فارسیده
« کسلس » معناسنی حاویدر که بوکاده سبب، پوسته ده قولانیلان بارگیر و یا قاطر لرك
دیگر لرندن تفریق ایچون قویروقلری قطع ایدلگندندر . (۵)

خدمت لر فرانسه متشر قینندن Reinand طرفندن
انی الفدانك فرانسجه ترجمه سنده غایت
تفصیلی یازیلوب جغرافیون عربك آثار ی ده
آلمانی متشر قینندن Wüstenfeld و هولاندی
de Goeje: "Bibliotheca geographorum
arabic" عنوانیه مکمل صورنده طبع ونشر
اولغشدر . کتاب جلیفك « جهان نما » سی
دخی بر اثر مهم در .

(۴) الاستاد ابوالرحمان محمد بن احمد
زین الدین البیرونی بعض روایت گوزده سنده
و دیگر روایتیه نظراً خوارزمده واقع بیرون
بلده سنده تولد ایتشدر . خوارزمه هجرت
ایدوب او زاده انی بر قدرت اقامت ایدن برانجی به
خوارزمیه « بیرانی » تسمیه ایدر لر ایش .

(۵) بلاذری: ed. de Goeje Kremer: Culturg. d'Or.
Voyages d'Ibn Batoutah III. و ارایش :
p. 95-97 سیاح مشهور ان بطوطه نك روایتیه
گوزده هندستانده پوسته ایکی به منقسم اولوب
برینه « برید » و دیگرینه مسافات حیوانلرله قطع
ایدلگندن طولانی « اولاق » تسمیه اولغشدر .
ماشیا گیدن پوسته جیلرك طریقده کی شهر میل
اوجه منقسم اولوب « داوه » تسمیه اولسونر
و هندستانده کی میله دخی « الکرده » دیرلر
ایش . هر « داوه » ده بر قلعه و خارجنده
پوسته جیلر ایچون اوج چادر بولور ایش .
للمترجم

(۱) مسعودی : مروج الذهب

Prairies D'or VI P. 261.

(۲) ابن خردادبه « کتاب الممالك و المسالك »

نام اثرینی باخصوص پوسته مأمور لرینه و ناظرلر
سنوات گوسترمك ایچون ۲۴۰ و یا خود ۲۶۰
سالنده قله آلمشدی . [مسعودی دخی مروج
الذهبنده II P. 70-72] خردادبه نك بو اثرینی
سیاحینه و مأمورلر توصیه ادوب زمانته قدر
بویله مهم بر اثرك قله آلمدیغنی سولگنده در .
مؤرخ مذکورك روایتیه نظراً ان خردادبه
« من ذكر الامم الماضية » نامیه بر اثر دهانجر بر
و حتی فن موسیقی ده دخی کسب شهرت ایش
ایش . [مسعودی VIII P. 88-102]

ابن خردادبه نك اثری (باریه دومینار) طرفندن
۱۸۶۱ ده ژورنال آسیاتیکده نشر اولغشدر .
« عربلرك فن جغرافیه خدمت لر » عنوانیه
ابن خردادبه و زبرده اسمایی سبقت ایدن
جغرافیونك تراجم احوال لرینه دار مجموعه فتونك
دردنجی سنه سنك ۲۸۶ و ۲۸۸ زنجی صحیفه
لرنده بریند واردر . اوراده سهواً خردادبه
برینه (خورداده) و قدومه برینه (قودومه)
نحیر بر اولغشدر .

(۳) ابوالفرج قدومه الکاتب « کتاب الخراج »
نام اثری تألیف ایشدر . مسعودی نك روایتیه
گوزده قدومه نك « کتاب زهر الریع » نامنده
دیگر بر اثری ده او ارایش . [مسعودی I P. 17]
علمای عربك علم جغرافیه ایتدیگی

پوسته دارمسی باشلو باشنه بر مأموریت مامور اقلوب « صاحب البرید » دیدکاری
پوسته مدیری کندی مأموریتدن ماعدا ده بر جوق مصالح مینی ایضا ایتمکه
مجبور ایدی . دیوانه ورودایدن مکاتبی بعدالمعاینه محللرینه سوق و ایصال ایدردی .
ولایتک هر بر مرکزنده کندی امری تختنده مأمورلری اقلوب بونلر آمرینه
بولدقلری محک زراعت و تجارتنه دار جدوللر کوندر و ضرب اقلان . سکوکاتک
وزن و اعیارلری معاینه و اهالینک تعیینه دار تفصیلات و مرکزده نهوقوعه گیرایسه
آکا دار معلومات اعطا ایتمکه مجبور ایدیلر . بوجدوللر آرو آرو تنظیم اقلوب
برر صورتی مرکزده مرجع مخصوصنه ارسال ایدرلر ایدی . ایشو مأمورلر بغداد
پوسته مدیرینه تابع اقلدقلری گبی . ولایتک سار بلده لرنده بولان پوسته جیلر دخی
مرکز ولایتک پوسته مأموریه مخابرده بولورلر ایدی .

بو مأمورینک جله سنی بغداد پوسته مدیری نصب و تعین ایدردی . بوندن ماعدا
پوسته تانارلری دخی کندی امری تختنده ایدیلر . آنلری کنیدیسی نصب ایتمکه
برابر ، معایشنی تخصیص و اسامیسنی و هر برینک قاچ موقوفه مکتوب ایصاله مأمور
اقلدقنی تدقیق و تعین ایدر و موقوفلرک یکدیگرینه اقلان مسافاتی و بر محلدن دیگر
محله تانارک قاچ کون و ساعت ظرفنده واصل اقله بیله جگنی بیلمکه مجبور ایدی .

پوسته کوندر مک ایچون معین وقت یوقدی . نهوقت بغداددن ولایانه اموردولنه
متعلق تحریرات رسمیه کوندریلور ایسه او زمان تانار اهالینک مکاتیبی ده برابرجه
کتورر ایدی . (۱) ذاتا پوسته اهالی ایچون تأسیس اقلخیوب (۲) یالکز دولتک
محرراتنه و بیوک مأمورلره واردقوله مخصوص اقلدقنی جهته تاجرلر و اشخاص .
ساره مکتوبلری کندی آدملریله سوق ایدرلر ایدی (۳) . تانارلر سوق ایدیلان
مکاتب رسمیه قدیقه طور بهیه و مکاتب عادییه ایسه بر تنکه قوطی ایچنه وضع
ایدرلر ایدی .

(۱) مسعودی Prairies d'or VI P.93

(۲) Culturg. d. Or. : Kremer

(۳) بونلره ساعی اطلاق اولنورکه خصوصی تانار دیمکدر . (لطایع)

ابن خردادبه نك روایتہ گورہ دولت عباسیہ ملڪنندہ ۹۳۰ « سكة » یعنی پوستہ خانہ موجود اقلہ رق سنہ ۱۵۴۱۰۱ دینار صرف اقلور ایدی کہ بو حالہ ہر ہر موقوفہ تخمیناً ۱۶۶ دینار اصابت ایتش اقلور .

« رباط » کلمہ سی بر سیاحت واصل اولدینی محلہ خیوانی ربط و بند ایتدیگی دیرہ کہ تعبیر اقلور ایدی . صگرہ لری اردونك نزول و توقف ایلدیگی محللہ دہ « رباط » نامی وزیرلہ رك کاروانسرایلہ دخی علم اقلش و نہایت پوستہ لری ایچون تعیین اقلان موقفلر تسمیہ قلمشدر .

ایرانك پوستہ بوللارندہ ہر ایکی فرسخدہ ، سوریه و عربستاندہ ایسہ درت فرسخدہ بر « رباط » وارایدی . زیرا ایراندہ تاتارلر یایان گیدرلر . سوریه و عربستاندہ بازگیرہ و یا دویہ سوار اقلورلر ایدی . (۳) والیر بولندقلری ولایتك پوستہ امورینك حسن ایفاسنہ دقت و رعایت ایدرلر ایدی .

پوستہ موقفلری تحتہ دن ممول ، اوزری صمان ایلہ اورتلش کوچك قبلہ لردن عبارتدی . قبلہ لك یانندہ خیوانلر ایچون بر آخور و سایشلر ایچون دہ بر کلبہ بولنورایدی . « رباط » دہ بولنان اردو فرقہ لرینہ « مرابطون » تسمیہ اولدینی کبی سایشلردہ « مرتبون » دیہ یاد اقلورلر ایدی . (۴)

(۱) اشپرہ نگر [مقدمہ سندہ علمای عربك جغرافیایہ و علم نجومہ اقلان خدمت لرندن و آنلرك « علم المسالك والممالك » و « علم البرود » و یا « علم الاطوال والعروض » دیہ تسمیہ ایلدكلری ایللك جغرافیا رسالہ سندن بحث ایدوب شو یولادہ دوام ایدر :

« ارمك قسم كلیدی یعقوبی ایلہ همعصر و یا آندن براز دہا صگرہ بر حیات اقلان عبدالله بن عدلہ بن خردادبه ابوالقاسم دن اخذ اقلشدر . بوذات عن اصل

(۲) پوستہ جیلرہ « بریدی » دبرل ایدی . حتی الراضی باللہ زمانندہ بھرہ واسط و اھواز دہ عصیان ایدن عبدالله بریدك اجدادی پوستہ جی اولدینی ایچون « بریدی » تسمیہ اولمشدی . Hammer : Gemälde Saal III. 6.

(۳) اشپرہ نگر مقدمہ سندہ .

آتشپرست اوله رق كوچك ياشنده اسلامى قبول و ۳۳۷ سالده وفات ايتمشدر .
 خلفاى عباسيه دن معتمدك زمان حكومتنده همدان . ديگر روايتسه كوره عراق عجم
 ولايتك بوسته مديرى اولوب بعدد بغدادد عودت ايدرك معتمدك نژدنده كسب
 اعتبار و بعض روايتسه كوره وزير عنوانسه دخى احراز ايتمكله حال موقعى تحقيقات مهممه
 اجر اسنه مساعد اولمش و بناء عليه هر بر اياتك مسالكنى عيناً و كرك نقداً مقدار وارداتى
 و بوسته موقوفلىرى و بونلرك يىننده اولان مسافاتى بر تفصيل كوسترمشدر .
 « قدامه نك » كتاب الحراج نام اثرينك اكثر جهتى بطايسودن مأخوذدر .
 علم جغرافيان ، نجومى دن ، و بوسته طريققر نلندن ده بحث ايتديكى ايچون ابن خردادبه
 دنسكوره باشلوجه مأخذم اولمشدر . كتاب الحراجك مندرجاتى ابن خردادبه نكسكندن
 فرقلى دكلدر . كوستردىكى مسالك دخى عيى خردادبه نكسكى كجى اولوب حتى
 بغداددن مكه مكرميه كيدن طريقده خردادبه نك سهوئى تصحيح ايتمكسزىن بازدينى
 جهتله . قدامه اشبو اثرى خردادبه دن استنساخ ايتمش و ياخود بغداددن مكه كيدن
 طريقه دائر خردادبه دن زياده تفصيلات و يرمش اولديغندن شايد بو اثرى كندى
 تحريقاتى اولمش اولسيدى خردادبه نى تصحيح ايتمش اولور ايدى . بناء عليه بو كتاب
 خردادبه نكسكندن استنساخ اولغىوب مومى اليه ك مراجعت ايتديكى كيتدن اخذ
 اولمشدر . قدامه كتابنك ذيلنده ممالكك فتوحات تاريخيه سنه دائر برخيلى تفصيلات
 و يرديكندن ، اشبو اثرى جغرافيانى تاريخى اوزر سنه يازيلان آثارك ك مهمملرى صره سنه
 كچمشدر . قدامه نك تاريخده پك چوق معلوماتى اولديغندن اثرينك حدودىنى تجاوز
 ايدرك بلاد مشهوره نك احوال تاريخيه سنى دخى ذكر و بيان ايتمشدر . مؤرخ مومى اليه
 هر نه قدر جغرافيوندن عد اولغمز ايسده بو اثرى علم جغرافيانى احيا ايتمشدر .
 ابو عبدالله احمد بن محمد بن ناصر جيحانى (جيجانى ؟) سامانيان حكمدارانلندن
 ۲۷۹ — ۲۹۵ سالنه قدر حكومت ايدن اسماعيل بن احمدك وزيرى اوله رق خراسانك
 احوال تاريخيه و جغرافياسنه آشنا ايدى . خراسانه همجوار اولان ممالكك احوالى
 تحقيقى ايچون سياحىنى نژدينه جلب ايله سىروسفر ايلدكارى ممالكك احوالى
 سؤال ايدر و بو وجهله حاصل ايتديكى معلوماتى جمع ايلسدر ك « كتاب المسالك

فی معرفة الممالك « نام اثری حصوله کثیر مشدر . جیحانی بو اثرنده علم نجوم دین و تاریخدن بحث ایدوب ابن خردادبہنی دخی عینیلہ اثرینہ ربط ایلہرک کرۂ ارضی بطلیوسہ تطبیقاً یدی اقلیمہ تقسیم ایلشدر . ظنہ کورہ ادریسینک آسیا قطعہ سنک جغرافیاسی جیحانی نک قویہ سیدر . طرق و مسالیکہ گلجہ جیحانی بو اثر مہمندہ ابن خردادبہ و ابو زید بلخی دن دہا زیادہ معلومات ویر مشدر .

ابو زید بلخی نک اصول حسابیہ دہ مہارتی اولوب . عربلرک ایلک جغرافیونندن اولمادینی حالہ جغرافیای ریاضیہ دہ دایرہ برنجی دفعہ اولمق اوزرہ بر خریطہ تنظیم و ترتیب ایلشدر . کتاب الفہرستہ ۲۷۴ سالندہ وفات ایدن مروازی نک « المسالک و الممالک » دیہ هنوز اتمام ایتماش بر اثری ذکر و لنور .

جغرافیون عربلک حصولہ کتیردیگی الک قدیم جغرافیا رسالہ سی یعقوبی نک « کتاب الممالک » نام اثری درکہ ۲۷۸ سالندہ تخریر اقمشدر . اشبو اثرندہ مندرج اولان مسافات یا کلشدر . یالکز بعض بلادک یکدیگرندن اولان مسافتی آکلامق ایچون بو اثرہ مراجعت ایتمد .

ابن الفقیہ الہمدانی نہ جغرافیونندن و نندہ منجمیندن اولوب یالکز محرر در . مقدسی بڑہ ہمدانی نک « کتاب البلدان » نام اثرندہ اہمیتی جائز اولمیان بر جوق نقل و روایاتدن بحث اولندیغی بیلدیروب . کتاب الفہرستہ دخی اثر مذکور جیحانی و دہا دیگر جغرافیونک آثارندن استنساخ اولہرق حصولہ کتیریلدیگی کوسترلمشدر . ظنہ کورہ لوندرہ و برلین کتبخانہ لرندہ موجود اولان شرزی نک « مختصر کتاب البلدان » عینیلہ ابن الفقیہ دن استنساخ ایلدیگی جہتہ ۲۹۰ سالندہ یازلمش اولمسی بعید الاحتمال دکلدر . بو اثرندہ بر جوق اشعاردن ماعدا بلاد مشہورہ نک اوصافی دخی وارد در . یازسدہ بولندیغی زمان موسیو (شفر) ایلہ (۱) کوروشوب انسانی ملاقاتدہ

(۱) شفر السنہ شرقیہ مکتبی مدبری اولدیغی حالہ بوسنہ افرنجی مارتک ۴ دندہ ویتش سکر یاشندہ وفات ایلشدر . تصادفات غربیہ دندرکہ کچن سنہ ۴ مارتندہ علی کال بک ایلہ برلکدہ یازسدہ متوفالک زیارتہ گیتش ابدک . مشارالہ معاصرین مقترقینک الک ایلرو گلان فزلاستدن اولہرق ترکیبی خطاسز و طرز عتیق انشا اوزرہ بازار و قازسی فرانسجہ گبی تکلم ایلرادی . بخصوص استانبولہ بک چوق زمان اقامتلہ رشید و عالی و فؤاد پاشالرہ ہمبزم اولمش و اوزماک عرفا و ادبانیلہ انسیت ایلش ایدی . شناسی ایسہ اخص احبابی ایدی . (لطایع)

(شهر) کتبخانه مسنده بولنان ابو محمد حسن بن احمد بن یعقوبی نک «صفحة - جزيرة العرب» نام اثری کوزیمه ایلشدی. یعقوبی نک «کتاب الاقلیل» (۱) دن ماعدا «سرازلحکمة» نامنده دیگر بر اثری دها واردرد. تاریخ وفاتی ۳۳۴ سالنه مصادفدر. کندیسی علم نجوم و جغرافیه ده کسب شهرت ایلش و باخصوص عربستان جنوبینک احوال جغرافییه و تاریخیه سنه واقف بر ذات اقلوب مقدسی ایله برابر عربلرک الیو جغرافیونندن معدود بولندیغندن عربستان تاریخی یازمق هوسنده بولنانلره ابتدا یعقوبی تی تبع ایتلرینی توصیه ایدرم .

بنجه ۳۷۵ سالده بر حیات اولان مقدسی (۲) جغرافیون عربک الیو بیوکیدر . هیچ بر کیمسه بو ذات قدر اوزون سیاحتلرده بولغامشدر . و هیچ بری ده کوردیکی مملکی مقدسی قدر مدققانه بر صورتده یازما مشدر . ابن بطوطه نک آندن دها مدید سیاحتلرده بولندیغنه شهیم یوقدر . و لکن هیچ بر سیاح مقدسی کبی ممالک اسلامییه نک هر بر جهتی کرم ییش ونده هر بر بلده سنی کوره بیلدیککی کبی کورمکه موفق اولمشدر . ممالکک تقسیماتنه فوق الغایه دقت ایلدیککی جهتلله اثرینه «احسن التقاسیم فی معرفة الاقالیم» تسمیه ایلشدر . فی الواقع ممالکک تقسیماتی طوضری اولدیغندن بو اثریمی دخی عینی طرزده ترتیب ایلدم . مقدسی اثرنده علم جغرافیادن جبال و انهار ، و طرق و مسالکدن ماعدا ، اقالیمدن ، محصولات ارضیه دن ، بلادک طول و عرضندن ، تجارتدن ، صنایعدن ، حیواناندن ، اهالینک عادات و صورت تعیشندن و مسکوکاتدن بحث ایلله دها بر جوق معلومات مفیده بیان ایتدیککی ایچون اثری شرقک جغرافیاسنه و تاریخنه و تاریخ مدینته دایر یازیلان آثارک جمله سندن طوضری و هپسنده فائق و مر حیدر . بر قصوری وار ایسه اوده دیگر جغرافیونک مباحثه لرینی تکرار بیانه حاجت کورمدیگندن ، ممالک و بلاد حقنده قیسه تفصیلات ویرمسیدر . بنجه ممالک اسلامییه دایر الیو طوضری معلومات و الیو حقیقی ایضاحات و تفصیلات اعطا ایدن و «ریس الجغرافیون» نامی بحقاً قرانان مقدسی در . ابی الفدا و یا قوتی دخی مشهور جغرافیوندن اولدقلرینه و حتی و یا قوتی

اقلسییدی جغرافیای شرقیه دائر معلوماتی بک جزئی و ناقص اوله جملنده شهره
یوقدر . آنکله برابر مقدسی جمله سنه فاقدر .

ادریسی جغرافیاسنک شرقه غائد اولان قسمی طوغری اولدینی گی، املالرنده
دخی خطالر واردر . (۱۱)

موسیو (شهر) دن ابن مجاورک تخمیناً ۶۳۰ سالنده یازلمش اولان « تاریخ -
المستنصر » نام اثرینی استعاره ایدرک دروننده عربستان جنوبینک تعریف و توصیفی
کوردیم . تعریف ایلدیگی ممالکک جمله سنه ابن مجاور بالذات سیر و سفر ایتشدی .
اثرنده دیگر مؤلفلرک تعریفاتندن دخی بحث ایدر . بو کتاب بزم شمیدیکی سیاحت
کتابلرینه مشاهیر . ابتدا ممالکک تقسیماتندن بدأ ایدرک هر بر ولایتک آرو آرو
تعریفاتی ویرمیسوب آنحق بولندیفی طریقندن واق طریقده واقع اولان بلادک
احوالدن و بونلرک یکدیگرینه اولان مسافاتندن، نفوس بلدندن و اهالینک عادتندن
بحث ایدر . ابن مجاور عثمان اولدینی گی، جغرافیایه دخی اودرجه آشنا دکلدی.
یالکیز بولندیفی عصرک و عربستان جنوبینک احواله واقف ایدی . کاتب چلبی
(نومرو ۱۲۶۴۱) بو ذتک « زبید » تاریخنه دائر یازمش اولدینی ایکی اثر دن
بحث ایتدیگی صرده بونلرک بریسی ابو علی عماره بن محمد بن عماره نام کیمسه یه
عطف ایتشدیر . ابن مجاورک بر ابو جهتی وار ایسه، اوده تعریف ایتدیگی
مالکی کندی کوزیله مشاهده ایلدیگی ایچون مالک و کرک اهالیسنه دائر مفید
وطوغری معلومات ویرمیسیدر . موسیو (شهر) ک بولنخسنی یگی یازمه لردن
اقلوب یازیمی کوزل ایسه ده، استساخ ایدن ذات او قودینی آکلایمیدن و کلملری
یاکلمش او قودیندن طولانی بک چوق خطالری واردر . بلکه ده مستسخ بعض
سطرلری آتلامش و طریقلرک بعض اوزون تعریفاتی قیصالتش اوله . موسیو
(شهر) ک شرقده بومثللو نادر و قیمتی آتازی طویلامغه غیرت ایتسی طوغریسی
شایان تقدیردر و تشکر اقلنور . بومثللو کتب نفیسه بزم گی متشرقین و علمای عرب
ایچون غایت الزم اولدینی گی، بویله نادر نسخهلر ده بلکه آنحق استانبولده بولمیلور .

جغرافيون عربك آرتق ممالك شرقيه نك تعريفاسته ختسام ويردكاري ائسانده
ابتدا علم جغرافيايه بدأ ايتدكاري نقطه، يعنى علم نجوم و جغرافياي رياضى مكمليت تامه يه
واصل اولمشدر .

۴۳۰ سالنده وفات ايدن البيرونى ايلك دفعه اوله رق بلادك عرض و طولنى
اوق درجه طوغرى اولچمشدر كه اشبو بلاد بر خريطه اوزرينه نقل اولنسه حق
اولسه بولندقلرى ممالكك اشكالى در حال تظاهر ايدر . بو ذات خارقالعامه نك
ترجمه حالى Elliot طرفندن قبله آلوب عالمه بيلديرلمشدر . موسيو Thomas ك
توصيه سى اوزرينه Elliot قودكس قانونينك اونجى پارچه سنى ائرم ايچون استساخ
ايدرك ابى الفدا ايله مقايسه ايتدم . البيرونى نك هندستان اوزرينه يازديغى اثر
رياضيون و متشرقيندن مشهور دوقتور Woepeke طرفندن طبع و نشر اولنوب
فرانسزجه يه دى ترجمه ايديله چكدر . شرقيليرك علوم و فنونى نه درجه ده تدقيق
و تعميق ايلدكارينى بيرونى نك اشبو اثرى كوستررك . هندستانك تاريخ قديمى ايچون
باشلوجه ماخذدر .

فقط البيرونى دن زياته و باخصوص فارس ايچون « كتاب الاطوال » نام اثر
مهمدر كه مؤلفى مجهولدر . Rainaud نك افاده سنه گوره بو اثرى يازان ذات بيرونى دن
قديم و ابى الفدا يه گوره بو اثر بيرونى يه تقليد آيرانى تعريف ايچون يازلمشدر .
اثر مذكوره خوارزمده واقع (زمخشري) شهرى ياد اولنور . بوشهر آتجق ۵۳۸
سالنده وفات ايدن علمى مشهوره دن زمخشري ايله شهرت قزانديغى دن
كتاب الاطوالك مؤلفى زمخشري دن صكره بر حيات اولسى بعيد الاحتمال دكلدر .
اثرده « جعبر » قلعه سى ذكر اولنور . بو قلعه ۷۳۴ سالنده تجديداً بنا قلنهرق
بو نام ايله تسميه ايدلمشدى . و برده بو اثرده نصير طوسى نك وطنى اولان طوس
و فارس مدققانه تعريف اولنديغى دن، بوندىن اثر مذكورك مؤلفى فارسى اولوب ۷۳۴
سالندن صكره بر حيات اولديغى آكلاشيلور .

دوقتور Woepeke دن عربلرك مقايسه عروضنه دائر تفصيلات و يرمسنى
رجا ايدوب شو بولده بر جواب آلام : Notices et Extraits يدنجى جلدنده

Table Hakémite d'Ibn younis اوزرینه Caussin طرفندن بر شرح اولوب جلد -
مذکور دن خارج آروجه طبع اولان نسخنه ۷۸ - ۸۰ نجی صحیفه لرده اشبو
نوطه واردر :

"Send Ebn Ali rapporte que'Almamon lui ordonna, à lui et à Khaled ebn Abdal malik- Almorouroudi de mesurer un degré d'un grand cercle de la surface de la terre. Nous partîmes, dit-il, ensemble pour cet objet. Il donna le même ordre à Ali ebn Isa -Alasthareabi et à Ali ebn Albahtari, qui se portèrent d'un autre côté. Pour nous, continue Send, nous nous rendîmes entre Wamia (Apamée?) et Tadmor, et nous y déterminâmes la mesure d'un degré de la Terre, qui se trouva de 57 milles. Ali ebn Isa et Ali ebn Albahtari trouvèrent la même quantité et les deux rapports contenant la même mesure arrivèrent des deux endroits en même temps.

" Ahmed ebn Abdallah, surnommé Habash, rapporte dans son traité des observations faites à Damas par les auteurs dela table vérifiée, qu'Almamon leur ordonna de mesurer le degré d'un grand cercle de la terre. Ils s'avancèrent dans la plaine de Sinjar jusqu'à ce que les hauteurs méridiennes observées le même jour différassent d'un degré. Ils mesurèrent ensuite la distance des deux lieux, qui était de 56 milles $\frac{1}{4}$, chaque mille contenant quatre milles coudées noires adoptées par Almamon."

بالآخره بر درجه نك تخمیناً $56\frac{1}{2}$ میل اولمسنه قرار ویرلمش اولدینی
آکلاشیلیور . زیرا Journal of the Amarican Ortl. Society نك ۱۸۵۹ سنه سنك
آلتنجی جلدنهموسیو Khanikoff طرفندن سلطان سنجار زماننده، یعنی ۵۱۵ سالده
علمای عربك الكمعتبرلرندن اولان الحزنی نك عالمانهمدققانه یازمش اولدینی بر اثر نك
بعض شرحاری نشر اولمش دركه، بو بندلردن الحزنی نك مواد مختلفه نك تعیین -
واوزانسه وكره ارضده بولمشی محتمل اولان آلتونك . مقدارینسه دأر تدقیقاده
بولدینی مستبان اولیور . بو حسابه گوره كره ارضك سطحی یعنی (۳۶۰ درجه)
۲۰'۴۰۰۰ میله و بر میل ده ۴۰۰۰ ذراعه معادل قبول اولمشدر . ۲۰'۴۰۰۰
۳۶۰ ایله تقسیم اولندقدده بر درجه $56\frac{1}{2}$ میل دیمك اولیور . موسیو Khanikoff
الحزنی نك بو اثرنده مروی اولان حکمت طبیعیہ نقاطنی بعدالتدقیق بالاده مذکور
ذراعك ۴۰۰۰ میل حاصل ایتدیگنی و ۵۰۰ میلیمتروندن بلکه یالکز برقاج میلیمترو
فرقی اولدینی اثبات ایتمشدر . بناء علیه بر عرب میلی تخمیناً ۲۰۰۰ مترودركه

۲۱۸۶ (یارد) دیمکدر . عربلرک میل و ذراع حقننده استممال ایلدکارلی مقیاساتاک
 طوغری اولمیدیغنه Laplace دقت ایتشدی . چونکه منجمین عربک فن مساحیه
 عائد اصوللری تحت تردده ایدی . ۱۱۱،۱۸۰ ایله $\frac{۵۶}{۲}$ تقسیم اولاندقدده بر
 میلک طولی بولسور ایدی . اکثر مسافات تخمیناً حساب اولدینی جهتله بزم
 ایچون او درجه دقیق بر حسابیه احتیاجز یوقدر . و عرب میلنی انگلیز میلی ایله
 مقایسه ایدمیلیرز . آنجق طوغری حساب اولاندقدده عرب میلی انگلیز میلندن
 ۳۵۷ قدم ده اوزون اولدینی تظاھر ایدر .

مقدسی نك ذکر ایلدیگی یول مسافاتی شونلردر : ۱ فرسخ = ۳ عرب میلی .
 سیاحک گونده قطع ایدمیله جکی مسافه $۶\frac{۱}{۲}$ فرسخدر .

ابن خردادبه شو یولده تفصیلات ویرر : خط استوانک ۱ درجه سی = ۲۵
 فرسخ ، ۱ فرسخ = ۱۲۰۰۰ ذراع ، ۱ ذراع = ۲۴ برmq ، ۱۰ برmq = ۶ دانه
 یان یانه وضع اولمش بغدادی دانه سی ، اشبو تعریفادن ابن خردادبه بطلیوسات
 مقیاساته تطبیق ایتدیگی آگلا شیلور . اوده ۲۰ (استادیون) بر فرسخ مقابلنده
 طوتدیغندندر . ابی الفدا عربلره تطبیق ایتدیگی ایچون دو قنور Woepcke ایله بر
 فکرده درلر . متشرق مومی الیه عربلرک بر درجه یی $\frac{۵۶}{۲}$ میل و قدما ی جغرافیون
 ایسه $\frac{۶۶}{۲}$ میل تخمین ایلدکارینی سویلکده در . بطلیوس بر درجه یی ۵۰۰
 (استادیون) مقابلنده حساب ایتشدیرکه ، بر عرب میلی $\frac{۷}{۲}$ (استادیون) ایتمش اولور .
 عربلرک طریق ایچون استممال ایلدکارلی مسافاته دائر « نور البزاس » نام
 کتابک ۷۱۵ نجی صحیفه سنده اشبو تفصیلات واردر : ۱ میل = ۱۰ غلوه =
 ۱۰ طلقفار = ۲۰۰۰ ذراع . دیگر روایتیه کوره : ۱ غلوه = ۳۰۰ ، ۴۰۰ ذراع .
 ۱ میل = ۴۵۰۰ ، ۳۰۰۰ ، ۴۰۰۰ ، ۶۰۰۰ ذراع و یا ۱۰۰۰ دوه قدیمی مقابلی در .
 و یا خود : ۱ میل = ۴۰۰۰ بیوک قدم = ۶۰۰۰ ذراع = ۱۲۰۰۰ کوچک
 قدم . ۱ ذراع = ۲۴ اصبع ، ۱ اصبع = ۶ بغدادی دانه سی = ۶ قطر توکی .
 و یا خود : ۱ میل = ۱۰۰۰ باع ، ۱ باع = ۴ ذراع . و یا خود : ۱ فرسخ =
 ۴۰۰۰ جریب ، ۱ جریب = ۶۵ ذراع . (۱ خط = $\frac{۳}{۲}$ اشبار . ۱ فرسنگ

= ۳۰ استادیون . ۱ میل = ۹۶۰۰۰ اصبع . ۱ قبضه = ۴ اصبع . ۱ ذراع =
 ۸ قبضه = ۳۲ اصبع . ۱ ناب = ۶ ذراع = ۴۸ قبضه = ۱۹۲ اصبع . ۱ شبر =
 ۱۰ ناب = ۶۰ ذراع = ۴۸۰ قبضه = ۱۹۲۰ اصبع .

ممالك اسلاميه نك اكثر بلاد مشهوره سنك طول و عرضي جغرافيون عرب
 طرفدن حساب و تعيين اولمش اولديغندن . آنلرك مقاييساته تطبيقاً خريطه لور
 تنظيم ايدوب دروننه طرق اختلاطي علاوه ايلدم . بۇ خريطه لرك ناقص و ياكش
 اولدقاريني بن دخي تصديق ايدرايسه مده . آنلردن ينسه بر درجه يه قدر ممالكك
 اوزماسكي وضعي استظهار اولنه بيلور . عربستان ايچون كنندم آبروجه بر خريطه
 تنظيم ايدوب سوريه و مصرك - زيرا بۇ ايكي ممالكى البيروني و كتاب الاطولك
 مؤلفندن دها ابو بيلدگمز ايچون - خريطه لريني باينغه حاجت كورمدم .

[مابعدى نسخه تانيده]

مترجمى

مبارك بن غالب

